

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΓΑΓ, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΩΝ ΑΜΑΛΗΚΙΤΩΝ*

ΥΠΟ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Ν. ΣΙΜΩΤΑ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

A

Συμφώνως πρὸς τὰς ὑπὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης παρεχομένης περὶ τῶν Ἀμαληκитῶν ἱστορικᾶς πληροφορίας¹, οὗτοι ἐνεφανίσθησαν παλαιόθεν² ὡς δυναμικὸς νομαδικὸς λαὸς εἰς τὴν Πετραίαν Ἀραβίαν, ἔλκοντες τὴν καταγωγὴν των ἐκ τοῦ Ἀμαλήκ, ἐγγόνου τοῦ Ἡσαῦ³. Ὅτε οἱ ἐξεληθόντες ἐκ τῆς Αἰγύπτου Ἰσραηλῖται⁴ περιεπλανῶντο εἰς τὰς μεταξὺ τῆς χώρας ταύτης καὶ τῆς Χαναάν στεππῶδεις κυρίως περιοχάς, κατευθυνόμενοι πρὸς τὴν τελευταίαν, τὴν περιλάλητον «Γῆν τῆς Ἐπαγγελίας»⁵, συνεκρούσθησαν πολλάκις

* Τὰ χωρία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καταριθμοῦμεν ἐνταῦθα κατὰ τὸ κείμενον τῶν Ἑβδομήκοντα (ἑφεξῆς Ο'), καὶ ὅπου κρίνομεν ἀπαραίτητον σημειοῦμεν καὶ τὴν κατὰ τὸ μασωριτικὸν ἑβραϊκὸν ἀρίθμησιν. Ἐπειδὴ δὲ ἀναφερόμεθα πολλάκις εἰς τὸ Α' βιβλίον τῶν Βασιλειῶν, τὸ ὅποῖον, ὡς τυγχάνει γνωστὸν, τιτλοφορεῖται εἰς τὴν ἑβραϊκὴν Βίβλον ὡς Α' Σαμουὴλ, χρησιμοποιοῦμεν ἀπ' εὐθείας τὸν δεῦτερον τοῦτον τίτλον, ἀποφεύγοντες οὕτω συχνὰς διευκρινιστικὰς ἐπαναλήψεις.

1. Σαφεῖς ἀντιστοιχοῦς ἐξωβιβλικᾶς μαρτυρίας περὶ αὐτῶν δὲν ἔχομεν (βλ. καὶ R. B a c h, Amalek, ἐν *Biblich-Historisches Handwörterbuch*, I. Bd, Göttingen, 1962, στήλ. 77, G. M. L a n d e s, Amalek, Amalekites, ἐν *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, vol. I, New York-Nashville, 1962, σελ. 101. Πρβλ. καὶ F.-M. A b e l, Géographie de la Palestine, tome I, Géographie physique et historique, 3. éd., Paris, 1967, σελ. 270 ἐξ. Βλ. ἐπίσης καὶ Π. Σ ι μ ω τ ᾶ, Ἀμαληκῖται καὶ Ἰσραηλῖται ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, ἐν ΦΙΛΙΑ εἰς Κωνσταντῖνον Μπόνην, Θεσσαλονίκη, 1989, σελ. 127.

2. «Ἀρχὴ ἔθνῶν Ἀμαλήκ» (Ἀριθμ. 24,20). Ἡ φράσις αὕτη εἶναι ἐπιδεκτικὴ διαφόρων ἐρμηνειῶν. Βλ. πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ παρ' ἡμῖν ἐρμηνευτικὸν ἔργον τοῦ Ἰ. Φ ο ὄ ν τ α, Γένεσις, Πειραιεύς, 1985, σελ. 460 (πρβλ. καὶ τὴν ἐπομένην ὑποσημείωσιν 3).

3. Βλ. Γεν. 36,10-12. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ ἐνταῦθα ἀναφερόμενος Ἀμαλήκ ἴσως δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ἐν Ἀριθμ. 24,20 (βλ. ὑποσημ. 2) μνημονευόμενον. Περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ βλ. καὶ ἐν Π. Σ ι μ ω τ ᾶ, μν. ἔργ., αὐτόθι.

4. Ἡ ἔξοδος τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐξ Αἰγύπτου ἐγένετο μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Φαραώ Merneptah, ὅστις ἐβασίλευσε, πιθανώτατα, ἀπὸ τοῦ 1234 ἕως τοῦ 1225 π.Χ. περίπου (βλ. καὶ Π. Σ ι μ ω τ ᾶ, Ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, Θεσσαλονίκη, 1973, σελ. 19).

5. Ἑβρ. 11,9.

μετ' αὐτῶν, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τῆς περιοχῆς τῆς Ραφιδείν⁶, διατρέξαντες μέγαν κίνδυνον, ἕνεκα τῶν ληστρικῶν ἐπιδρομῶν τῶν σκληροτραχῆλων Ἀμαληκῶν. Αἱ ἐχθρικαὶ σχέσεις μεταξύ τῶν δύο λαῶν ἐσυνεχίσθησαν καὶ μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰς τὴν Χαναάν. Τότε οἱ Ἀμαληκῖται συνεμάχουν καὶ μετ' ἄλλων, ἐχθρικῶς πρὸς τὸν Ἰσραὴλ διακειμένων γειτονικῶν λαῶν, ὡς οἱ Μωαβῖται, οἱ Ἀμμωνῖται, οἱ Μαδιανῖται κ.ά., καὶ ἠνώχλου σοβαρῶς αὐτόν⁷, τὸν περιούσιον, τὸν ἐκλεκτὸν τοῦ Κυρίου λαόν, ὡς ἀποκαλεῖ τοῦτον ἡ Π. Διαθήκη⁸.

Λόγῳ τῆς προκλητικότητος καὶ τῆς ἐχθρότητος τῶν Ἀμαληκῶν ἐναντι τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐδημιουργήθη ἀδυσώπητον, ἐξοντωτικὸν καὶ ἄσβεστον μῖσος μεταξύ τῶν δύο λαῶν. Οἱ Ἰσραηλῖται δέ, ἀντιμετωπίζοντες τοὺς Ἀμαληκῖτας ὡς θανάσιμον πλέον ἐχθρὸν τοῦ ἔθνους των καὶ ἀναμνησκόμενοι τῶν περιπετειῶν τὰς ὁποίας ὑπέστησαν ἐξ αἰτίας των ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐκαραδόκουν ἐδίκαιτικῶς νὰ πλήξουν αὐτοὺς σκληρῶς καὶ μάλιστα μέχρι πλήρους ἐξοντώσεως των⁹. Καὶ ἐκήρυξαν κατ' αὐτῶν ἱερὸν πόλεμον, ἐφαρμύζοντες ἐν προκειμένῳ καὶ τὸν σκληρότατον νόμον τοῦ «ἀνάθεματος», καθ' ὃν μετὰ τὴν κατάληψιν ἐχθρικῆς τιнос πόλεως, αὐτῇ ἔδει νὰ ἀφανισθῇ διὰ θανατώσεως πάντων τῶν ἐν αὐτῇ ἐμψύχων ὄντων, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους, καὶ δι' ὄλοσχεροῦς καταστροφῆς πάντων τῶν ἀψύχων ἀντικειμένων τοῦ ἐχθροῦ¹⁰.

Ὅτε ὁ Σαούλ, χρισθεὶς πρῶτος βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐξεστράτευσεν ἐναντίον διαφόρων ἐχθρῶν, ἐστράφη, ὡς ἦτο φυσικόν, μετὰ σφοδρότητος καὶ πάθους καὶ κατὰ τῶν Ἀμαληκῶν, κατόπιν μάλιστα καὶ σοβαρᾶς πολεμικῆς προπαρασκευῆς¹¹. Τὴν ἐκστρατεῖαν δὲ ταύτην ἀνέλαβε κατόπιν ὑποδείξεως τοῦ Σαμουήλ¹². Συμφώνως πρὸς τὴν ὑπό-

6. Ἐξ. 17,8-16. Βλ. καὶ G. A. Barton - S. H. Horn, Amalek, Amalekites, ἐν J. Hastings, Dictionary of the Bible, 2. ed. rev. by F. C. Grant - H. H. Rowley, Edinburgh, 1963, σελ. 24 καὶ Π. Σιμωτᾶ, Ἀμαληκῖται καὶ Ἰσραηλῖται ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, σελ. 129.

7. Βλ. Κριτ. 3,13. 6,3. 7,12 κλπ.

8. Βλ. Ἐξ. 19,5. Δευτ. 7,6. 14,2. 26,18 κ.ά.

9. Βλ. Δευτ. 25,17-19.

10. Διὰ τὸ ἐν λόγῳ «ἀνάθεμα» χρησιμοποιεῖται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἡ βραβυκαὶ λέξις **הרמ** (herem), ἡ ὁποία ἔχει τὴν ἔννοιαν τῆς ὄλοσχεροῦς καταστροφῆς καὶ τῆς κατάρσας. Τοῦτο ἦτο γνωστὸν καὶ εἰς πλείστους ἄλλους λαοὺς τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς καὶ δὴ ὑπὸ σκληροτέραν μορφήν (πλείονα βλ. ἐν N. Lohfink, **הרמ** haram, ἐν Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament, ἐκδ. G. J. Botterweck - H. Ringgren, III. Bd, **הרמ-הרמ**, Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz, 1982, στήλ. 202-206 καὶ Π. Σιμωτᾶ, μν. ἔργ., σελ. 132 ἐξ.).

11. Περὶ τούτου βλ. σχετικῶς ἐν Π. Σιμωτᾶ, μν. ἔργ., σελ. 137 ἐξ.

12. Οὗτος ἦτο προφῆτης μὲ ἱερατικὸν ἀξίωμα, συγχρόνως δὲ καὶ κριτῆς (βλ. καὶ Ἰ.

δειξιν-έντολὴν ταύτην, ὥφειλεν ὁ Σαοὺλ νὰ ἐξοντώσῃ δλοκληρωτικῶς τοὺς Ἀμαληκίτας, ὡς ἐχθροὺς τοῦ Γιαχβέ, καὶ νὰ τοὺς ἐξαφανίσῃ, ἐφαρμόζων κατ' αὐτῶν τὸ herem-ἀνάθεμα¹³. Πράγματι δὲ ὁ Σαοὺλ συνέτριψε τοὺς Ἀμαληκίτας «ἀπὸ Εὐλάτ ἕως Σούρ»¹⁴, καὶ συνέλαβε πολλοὺς αἰχμαλώτους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸν βασιλέα αὐτῶν Ἀγάγ¹⁵. Ἀλλ' ἐνῶ ἐξώντωσε πάντας τοὺς αἰχμαλώτους^{15α}, ἐφείσθη τοῦ Ἀγάγ, ὡς ἐπίσης καὶ τῶν πλεόν ἐκλε-

Παναγοπούλου, Ἡ ἀρχέγονη Ἰσραηλιτικὴ προφητεία, Ἀθήναι, 1986, σελ. 17-18. Πρβλ. καὶ Π. Σιμωνά, Κριταί, ἐν «Θρησκευτικὴ καὶ Ἡθικὴ Ἑγκυκλοπαίδεια», τόμ. 7, Ἀθήναι, 1965, στήλ. 1039-1040). Εἶχε χρίσει βασιλέα τὸν Σαοὺλ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦσκει μεγάλην ἐπιρροήν. Ἀλλ' ἐκεῖνος φαίνεται ὅτι ἐπεδίωκε νὰ ἀπαλλαγῇ ταύτης (βλ. Π. Σιμωνά, Ἀμαληκίται καὶ Ἰσραηλίται ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, σελ. 141).

13. «Πορεύου καὶ πατάξεις τὸν Ἀμαλήκ καὶ Ἱερ(ε)ιμ καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ καὶ οὐ περιποιήσῃ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐξολοθρεύσεις αὐτὸν καὶ ἀναθεματιεῖς αὐτὸν καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ καὶ οὐ φείσῃ ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἀποκτενεῖς ἀπὸ ἀνδρὸς καὶ ἕως γυναικὸς καὶ ἀπὸ νηπίου ἕως θηλάζοντος καὶ ἀπὸ μόσχου ἕως προβάτου καὶ ἀπὸ καμήλου ἕως ὄνου» (Α' Σαμ. 15,3).

14. Α' Σαμ. 15,7. Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην κατῴκουν τότε οἱ Ἀμαληκίται (βλ. καὶ D. Baly, The Geography of the Bible, New York-Evanston-London, 1957, σελ. 159). Αὕτη εὐρίσκειτο, πιθανότατα, μεταξὺ τῶν νοτίων συνόρων τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα καὶ τῶν ἀνατολικῶν τῆς Αἰγύπτου (βλ. καὶ G. A. Barton - S. H. Horn, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 25). Πρὸ τῆς μεγάλης ταύτης συγκρούσεως ὁ Σαοὺλ ἐπεθεώρησε τὸ στρατεύμα του ἐν Τελαίμ (οἱ Ο' ἔχουν «ἐν Γαλιλάοις», ἀλλ' ἐσφαλμένως, τοσοῦτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον τὰ Γάλαλα εὐρίσκονται ἀλλαχοῦ καὶ δὴ ἀνατολικῶς τῆς Ἱεριχώ [βλ. καὶ ὑποσημ. 92 τῆς παρουσίας ἐργασίας]).

15. Α' Σαμ. 15,7-8. Τὸ «Ἀγάγ» δὲν ἦτο τὸ κύριον ὄνομα τοῦ βασιλέως τούτου, ἀλλ' ὁ τίτλος του, τὸ βασιλικόν του ἀξίωμα. Ἦτο δηλ. περιληπτικὸν ὄνομα, ὡς ἐκεῖνο τῶν Φαραῶ τῆς Αἰγύπτου (βλ. καὶ K. A. Leimbach, Die Bücher Samuel, Bonn, 1936, σελ. 70 [Die Heilige Schrift des Alten Testaments, ἐκδ. F. Feldmann-H. Herkenne]). Σημειωτέον ὅτι ἐν ὅλῃ τῇ Π. Διαθήκῃ μόνον ἐνταῦθα γίνεται λόγος περὶ τοῦ προσώπου τούτου. Ἐν ἀριθμ. 24,7 πρόκειται μᾶλλον περὶ ἄλλου τινὸς Ἀγάγ, ὀνομαζομένου Γῶγ ὑπὸ τῶν Ο', τοῦ Ἀκύλα καὶ τοῦ Συμμάχου. Ὁ ἐν Ἐσθήρ δὲ 3,1,10 ἀναφερόμενος Ἀμάν, ὅστις ἐν μὲν τῷ μασωριτικῷ ἑβραϊκῷ ἐπονομάζεται אַגָּג (agagi—Ἀγαγίτης), ἐν δὲ τῇ μετα-

φράσει τῶν Ο' «Βουγαῖος» (ἐν 3,1 μόνον, διότι ἐν στίχῳ 10 οὐδὲως μνημονεύεται) καὶ ἐν πολλοῖς χειρογράφοις τοῦ Λουκιανοῦ «Γωγαῖος» (βλ. καὶ κριτικὸν ὑπόμνημα τῆς Biblia Hebraica εἰς Ἐσθήρ 3,1), θεωρεῖται ὅτι προήρχετο ἐκ τοῦ Ἀμαληκίτου Ἀγάγ. Τοιαύτας περὶ τοῦ ἀπόψεως βλ. καὶ παρὰ Η. Οἰκονόμου, Τὸ βιβλίον τῆς Ἐσθήρ, Ἀθήναι, 1967, σελ. 104. Ἡ ἐν προκειμένῳ ἐφεκτικότης πάντως τοῦ Οἰκονόμου φανερώνει, προφανῶς, ὅτι δὲν θεωρεῖται ὑπ' αὐτοῦ πιθανὴ γενεαλογικὴ τις σχέσις μεταξὺ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος δύο τούτων προσώπων καὶ ὀρθῶς. Ἄλλως τε ὁ Ἀγαγίτης Ἀμάν, ἐλαμιτικῆς ὄν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, καταγωγῆς, δὲν εἶχε σχέσιν τινὰ πρὸς τοὺς Ἀμαληκίτας καὶ τὴν νοτίαν τῆς Παλαιστίνης περιοχὴν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἦσαν οὗτοι ἐγκατεστημένοι.

15α. Ὁ ὑπαινιγμὸς τοῦ Ν. Σεῖδου, ὅτι ὁ Σαοὺλ ἐφείσθη τῆς ζωῆς τινων ἐκ τῶν αἰχμαλωτισθέντων Ἀμαληκιτῶν, πλὴν τοῦ Ἀγάγ, οὐδὲως δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ βιβλικοῦ κειμένου (βλ. Π. Σιμωνά, Ἀμαληκίται καὶ Ἰσραηλίται ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, σελ. 141-142).

κτῶν ζώων τῶν Ἀμαληκιτῶν, μὴ ἐφαρμόσας πλήρως τὸ herem-ἀνάθεμα. Τοῦτο ἐθεωρήθη βαρυτάτη παράβασις καὶ προεκάλεσε τὴν δυσαρέσκειαν καὶ ὀργὴν τοῦ Σαμουήλ, ὅστις ἐπενέβη εἰς τὰ καθήκοντα τοῦ βασιλέως Σαούλ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ herem. Οὕτως, ἀφοῦ ἤλεγξεν αὐστηρῶς τὸν Σαούλ καὶ τοῦ προανήγγειλεν ὅτι θὰ ἀπολέσῃ τὸν βασιλικὸν θρόνον, προσέταξε νὰ προσαχθῇ ὁ Ἀγάγ ἐνώπιόν του.

B

Ἡ σκηνὴ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἀμαληκίτου βασιλέως Ἀγάγ ἐνώπιον τοῦ Ἰσραηλίτου προφήτου Σαμουήλ περιγράφεται εἰς τὸ βιβλικὸν κείμενον κατὰ τοιοῦτον καὶ τοσοῦτον ἀσαφῆ τρόπον, ὥστε δὲν καθίσταται εὐχερῆς ἡ διακρίβωσις τῆς στάσεως τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν, εἰς τὴν πραγματικότητά, ὁ Ἀγάγ εὐρισκόμενος ἀντιμέτωπος πρὸς τὸν θάνατον. Φέρεται δὲ καὶ ψελλίζων φράσιν τινά, ἡ ὁποία εἶναι ἐπίσης δυσερμηνευτος, ἴσως δὲ καὶ διφορούμενη. Κατὰ τὸ ἐβραϊκὸν μασωριτικὸν κείμενον ὁ Ἀγάγ προσῆλθε πρὸ τοῦ Σαμουήλ «χαίρων», τρόπον τινά (תַּנְחֵם), καὶ λέγων περίπου, ὅτι «ἀπεμακρύνθη πλέον ἢ πικρία τοῦ θανάτου» (תּוֹנֵה מֵרַחֵם וְרַחֵם מֵרַחֵם)¹⁶, ὡς ἐὰν ἐπίστευεν ὅτι εἶχε διαφύγει τὸν θάνατον. Κατὰ τὸ κείμενον ὅμως τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', ὁ Ἀγάγ ἐνεφανίσθη «τρέμων» καὶ λέγων «πικρὸς εἶναι ὁ θάνατος»¹⁷, ἴσως διότι ἐπίστευεν ὅτι εἶχε φθάσει πλέον ἢ ὥρα τῆς θανατικῆς του ἐκτελέσεως. Οὕτω φαίνεται ὅτι τὰ δύο βασικὰ διὰ τὴν ἐρμηνείαν κείμενα ταῦτα διαφωνοῦν ριζικῶς μεταξύ των. Ἐνεκα τούτου θεωροῦμεν ἀπαραίτητον νὰ ἀσχοληθῶμεν λεπτομερῶς περὶ τὸ ἀνακῦπτον ἐνταῦθα ἐρμηνευτικὸν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ εἰς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἀντιμετώπισεν ὁ Ἀγάγ τὸν ἐπερχόμενον ἐπ' αὐτὸν θάνατον. Δηλαδή μετὰ θάρρους καὶ ψυχραιμίας καὶ μάλιστα «χαίρων» καὶ μετὰ περιφρονήσεως πρὸς αὐτόν ἢ, ἀντιθέτως, μετὰ δειλίας καὶ δὴ «τρέμων»; Καὶ ἐν πρώτοις θὰ παραθέσωμεν τὴν ἐρμηνείαν τὴν ὁποίαν δίδουν ἐν προκειμένῳ διάφοροι ἐρμηνευταὶ εἰς τὸ ἀσαφὲς κείμενον.

Κατὰ τὸν Keil ὁ Ἀγάγ προσῆλθε πρὸ τοῦ Σαμουήλ περιχαρῆς, σκεπτόμενος, προφανῶς, ὅτι εἶχε παρέλθει πλέον ὁ θάνατος. Τοῦτο δὲ ἔχει ἀπὸ ἥρωισμὸν ἢ καταφρόνησιν τοῦ θανάτου, ἀλλὰ διότι ἐπίστευεν, ὅτι εἶχε τύχει χάριτος, καὶ οὕτως, ἀπληλαγμένοις πλέον τῆς καταδίκης, ἐνεφανίσθη χωρὶς ἄγχος πρὸ τοῦ Σαμουήλ¹⁸. Οὕτω πως μεταφράζεται ἡ ἐπίμαχος λέξις καὶ ἐν τῷ ὑπομνήματι τοῦ Dummelow («μεθ' ἀβρότητος», «εὐθύμως»), ἐν

16. Βλ. Α' Σαμ. 15,32.

17. «Εἰ οὕτω πικρὸς ὁ θάνατος;».

18. C. Keil, Die Bücher Samuel, 2. Aufl., Leipzig, 1875, σελ. 127 (Biblischer Commentar über das Alte Testament).

τῷ ὁποίῳ θεωρεῖται ἐπίσης ὅτι «εἶχε παρέλθει ἡ πικρία τοῦ θανάτου» διὰ τὸν Ἄγαγ, ὅστις ἐπίστευεν, ὅτι ἦτο ἤδη ἀσφαλῆς¹⁹. Καὶ ὁ Th en i u s κρίνει ὅτι ἡ λέξις αὕτη θὰ ἔδει νὰ μεταφρασθῇ διὰ τοῦ «εὐχάριστος», ἀλλὰ δὲν θεωρεῖ κατάλληλον τὴν μετάφρασιν αὐτήν²⁰. Ὁ K i t t e l παρατηρεῖ, ὅτι ἡ σημασία τῆς ἐν λόγῳ λέξεως εἶναι δυσεξακριβωτος καὶ ὅτι ἡ πιθανωτέρα εἶναι «χαρούμενος». Δι' αὐτῆς ἐκφράζεται περιφρόνησις πρὸς τὸν θάνατον, ὡς τοῦτο διαφαίνεται ἐκ τῆς ἐν συνεχείᾳ φράσεως «παρῆλθε πλέον ἡ πικρία τοῦ θανάτου»²¹. Τὴν αὐτὴν πρὸς τὸν K i t t e l ἐρμηνείαν δίδει καὶ ὁ R e h m, παρατηρῶν ὅμως, ὅτι οἱ λόγοι τοῦ Ἄγαγ περιέχουν εἰρωνεῖαν, διότι θεωρεῖ ἀπίθανον νὰ ἀνέμενεν οὗτος ἐπιεικείαν ἐκ μέρους τοῦ Σαμουήλ²². Ὁ S m i t h μεταφράζει μετ' ἐπιφυλάξεως τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος λέξιν διὰ τοῦ «τρέμων» καὶ τὴν ἐν συνεχείᾳ φράσιν διὰ τοῦ «βεβαίως, πικρὸς εἶναι ὁ θάνατος», παρατηρῶν ἐν τοσοῦτῳ, ὅτι ἡ ἔννοια τῆς πρώτης λέξεως εἶναι ἀβεβαία, τὸ δὲ κείμενον ἐν τῷ συνόλῳ του προφανῶς παρεφθαρμένον ἐνταῦθα²³. Ὁ D h o r m e μεταφράζει τὴν πρώτην λέξιν «κλονιζόμενος» καὶ τὴν ἐν συνεχείᾳ ἐπιμαχον φράσιν «ἀληθῶς, ἐξηφανίσθη ἡ πικρία τοῦ θανάτου»²⁴. Ὁ L e i m b a c h προβληματιζόμενος ἐκ τῆς διαφωνίας τῶν δύο βασικῶν ἀρχαίων κειμένων, ἦτοι τοῦ μασσωριτικοῦ ἑβραϊκοῦ καὶ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', κρίνει περισσότερον ἐνδεδειγμένην τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἐπιμάχου λέξεως διὰ τοῦ «κλονιζόμενος», «τρικλίζων», «διστάζων» καὶ τὴν τῆς ἐν συνεχείᾳ φράσεως διὰ τοῦ «παρῆλθεν ἡ πικρία τοῦ θανάτου»²⁵. Ὁ G r e s s m a n n μεταφράζει ἐνταῦθα «τρικλίζων», «κλονιζόμενος» καὶ τὴν ἐν συνεχείᾳ φράσιν «ὁ θάνατος, λοιπόν, εἶναι πικρὸς», ὅπως περίπου καὶ οἱ Ο'²⁶. Ὡσαύτως καὶ ὁ H e r t z b e r g προβληματιζέται σχετικῶς, μὴ βλέπων δυνατότητα ἱκανοποιητικῆς ἀποδό-

19. J. R. D u m m e l o w (ἐκδ.), A Commentary on the Holy Bible, London, 1958, σελ. 190.

20. O. Th e n i u s, Die Bücher Samuels, 2. Aufl., 1864, σελ. 71 (Kurzgefasstes Exegetisches Handbuch zum Alten Testament).

21. R. K i t t e l, Das erste Buch Samuel, ἐν E. K a u t z s c h - A. B e r t h o l e t, Die Heilige Schrift des Alten Testaments, 4. Aufl., I. Bd, Tübingen, 1922, σελ. 431.

22. M. R e h m, Die Bücher Samuel, 2. Aufl., Würzburg, 1954, σελ. 39 (Die Heilige Schrift in deutscher Übersetzung [Echter Bibel]).

23. H. P. S m i t h, A Critical and Exegetical Commentary on the Books of Samuel, Edinburgh, 1953, σελ. 141, 142 (The International Critical Commentary).

24. P. D h o r m e, Les livres de Samuel, Paris, 1910, σελ. 137 (Études Bibliques).

25. K. A. L e i m b a c h, μν. ἔργ., σελ. 72.

26. H. G r e s s m a n n, Die älteste Geschichtsschreibung und Prophetie Israels (von Samuel bis Amos und Hosea), 2. Aufl., Göttingen, 1921, σελ. 60 (Die Schriften des Alten Testaments).

σεως τοῦ κειμένου. Δὲν θεωρεῖ ἐπιτυχή τὴν μετάφρασιν διὰ τοῦ «εὐθυμος» καὶ κλίνει ὑπὲρ τοῦ «τρικλίζων» καὶ τοῦ «ἀσταθῶς», πιθανολογῶν ὅτι ἡ ἐπίμαχος λέξις **לְנֶגְמָ** (ma'adannoth) προέρχεται ἐκ τοῦ **נֶגַם** (ma'ad)²⁷.

Ὁ δὲ de Vaux μεταφράζει καὶ οὗτος («διστάζων») καὶ «ὁ θάνατος εἶναι πικρὸς» ἀντιστοίχως, σημειῶν ὅμως καὶ τὰς ἀποδόσεις τῶν ἄλλων μεταφραστῶν, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν δυσχέρειαν καὶ δὴ τὴν ἀβεβαιότητα τοῦ κειμένου, ἥτις ὠδήγησεν εἰς αὐτάς, χωρὶς νὰ ἔχη μέχρι τοῦδε γίνεи τις ἐξ αὐτῶν γενικῶς ἀποδεκτὴ. Ὑποστηρίζει πάντως, ὅτι διὰ τῆς υἰοθετήσεως τοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου, ἐμφανίζεται ὁ Ἀγάγ, ὅτι θεωρεῖ ἑαυτὸν διασωθέντα διὰ παρεμβάσεως τοῦ Σαμουήλ²⁸. Ἐξ ἄλλου ὁ B u d d e ἐπισημαίνει τὴν ἐν προκειμένῳ μεταφραστικὴν δυσχέρειαν, ὡς ἐπίσης καὶ τὰς προσπαθείας, τὰς ὁποίας κατέβαλον οἱ μέχρι τῶν ἡμερῶν του ἐρμηνευταί, πρὸς διασάφησιν τῆς σημασίας τῆς δυσνοήτου ἐβραϊκῆς λέξεως διὰ μεταθέσεως γραμμάτων αὐτῆς, μεταφράζοντες οὕτω «δέσμιος»²⁹. Ἀσαφῆ θεωρεῖ καὶ ὁ G o l d m a n τὴν ἐν λόγῳ λέξιν, τὴν ὁποίαν μεταφράζει ἐπίσης διὰ τοῦ «δέσμιος»³⁰. Ὁ δὲ C a s p a r i, ἐν ἀμηχανίᾳ εὐρισκόμενος, παραλείπει τὴν λέξιν **לְנֶגְמָ** (ma'adannoth [«χαίρων» — «τρέμων»]), καὶ ἀποδίδει τὴν ἐν συνεχείᾳ φράσιν διὰ δύο διαφορῶν μεταφράσεων· «ὁ θάνατος παρῆλθεν» καὶ «ὁ θάνατος εἶναι πικρὸς»³¹.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς νεοελληνικὰς μεταφράσεις τοῦ ἐπιμάχου χωρίου, παρατηροῦμεν τὰ ἐξῆς· ἢ ἐκ τοῦ ἐβραϊκοῦ μετάφρασις τοῦ Βάμβα ἔχει «χαριέντως» καὶ «βεβαίως ἢ πικρία τοῦ θανάτου ἐπέρασεν»³². Ἡ ἐρμηνευτικὴ παράφρασις τοῦ Γιαννακοπούλου, ἢ ὁποία στηρίζεται εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν Ο', ἔχει «τρέμων» καὶ «τόσον πικρὸς εἶναι ὁ θάνατος»³³, ὅπως ἔχουν καὶ οἱ Ο'. Ὁ ἐν λόγῳ ἐρμηνευτὴς ὅμως ἀντιλαμβάνεται, προφανῶς, ὅτι τὸ κείμενον τοῦτο δὲν ἱκανοποιεῖ τὸν ἀναγνώστην· καὶ, ὀρθῶς ποιῶν,

27. H. W. H e r t z b e r g, Die Samuelbücher, 4. Aufl., Göttingen, 1968, σελ. 97· βλ. καὶ σελ. 103 (Das Alte Testament Deutsch).

28. R. de V a u x, Les livres de Samuel, 2. éd., Paris, 1961, σελ. 85 (La Sainte Bible traduite en français sous la direction de l' École Biblique de Jérusalem).

29. K. B u d d e, Die Bücher Samuel, Tübingen-Leipzig, 1902, σελ. 112 (Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament).

30. S. G o l d m a n, Samuel, 8. impr., London, 1971, σελ. 92 (Soncino Books of the Bible).

31. W. C a s p a r i, Die Samuelbücher, Leipzig, 1926, σελ. 186 (Kommentar zum Alten Testament).

32. Τὰ Ἱερὰ Γράμματα, μεταφρασθέντα ἐκ τῶν θείων ἀρχετύπων, ἐκδ. Βιβλικῆς Ἑταιρείας, Oxford — Ἀθήναι, 1958, ἐν τῷ χωρίῳ.

33. Ἱ. Γ ι α ν ν α κ ο π ο ὔ λ ο υ, Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ο'. Κείμενον — Ἑρμηνευτικὴ παράφρασις. — Σχόλια — Προβλήματα, τόμ. 8ος, Α' Βασιλειῶν, Ἀθήναι, 1957, σελ. 111.

παραθέτει χάριν αὐτοῦ καὶ τὴν ἔννοιαν, τὴν ὅποιαν ἔχει καὶ τὸ ἀντίστοιχον ἑβραϊκόν, ἥτοι «χαίρων, χαριέντως» καὶ «βεβαίως ἢ πικρα τοῦ θανάτου παρῆλθεν»³⁴. Ἡ ὑπὸ τὴν γενικὴν ἐπιστάσιαν τοῦ *Χαστούπη* μετάφρασις ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ δὲν ἀποδίδει τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον, ἀλλ', ὡς παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλα αὐτῆς σημεῖα, μεταφέρει εἰς τὴν νεοελληνικὴν αὐτουσίαν τὴν μετάφρασιν τῶν *Ο'*. Οὕτως, ἐνῶ τὸ ἑβραϊκὸν ἔχει «χαίρων» καὶ «παρῆλθε πλέον ἢ πικρία τοῦ θανάτου», ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος μετάφρασις *Χαστούπη* ἔχει «τρέμων» καὶ «ἀληθῶς πικρὸς εἶναι ὁ θάνατος», δηλαδὴ ὅπως ἀκριβῶς ἔχουν οἱ *Ο'*, καὶ ὅχι ὅπως ἔχει τὸ ἑβραϊκόν³⁵.

Γ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται φανερόν, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν καὶ ἐρμηνευτῶν, οἱ ὅποιοι ἡσχολήθησαν περὶ τὴν διερεύνησιν τοῦ δυσνοήτου ἐναυῦθα κειμένου, προσκρούουν εἰς τὸ πρόβλημα τὸ ἀνακῦπτον ἐκ τῆς ἤδη ἐξεταζομένης καὶ ἀμφισβητουμένης σημασίας ἑβραϊκῆς λέξεως καὶ ἐκ τῆς διαπιστουμένης μεταξὺ τοῦ ἑβραϊκοῦ καὶ τῶν *Ο'* σχετικῆς ἀσυμφωνίας. Οὕτω δὲν ἀποδίδεται τὸ κείμενον κατὰ τρόπον ἱκανοποιητικὸν καὶ γενικῶς ἀποδεκτόν, ἐφ' ὅσον μάλιστα παραμένει καὶ διαφορούμενον τοῦτο. Θὰ πρέπει, συνεπῶς, νὰ ἐπιχειρηθῇ μία νέα προσέγγισις τῶν πηγῶν, ἥτοι λεπτομερῆς καὶ συστηματικὴ ἐρευνα α') τοῦ μασωριτικοῦ ἑβραϊκοῦ, β') τῆς μετάφρασεως τῶν *Ο'*, γ') τῶν ἐν τοῖς Ἑξαπλοῖς τοῦ Ὠριγένους ἐνδιαφερουσῶν παραλλαγῶν τοῦ κειμένου, δ') τῆς ἐπίσης ἀρχαιοτάτης λατινικῆς μεταφράσεως *Vulgata* καὶ ε') ἄλλων τινῶν ἀρχαίων μεταφράσεων, πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως διακριβωθῇ ἡ ἔννοια τῶν δυσνοήτων ἑβραϊκῶν λέξεων τοῦ ἐπιμάχου χωρίου καὶ κυρίως τῆς πρώτης ἐξ αὐτῶν (**מַאדַּנּוֹת** - *ma'adannoth*), ἡ ὅποια δὲν ἔχει μεταφρασθῆ μέχρι τοῦδε ἱκανοποιητικῶς, ἔχουσα ἀβεβαίαν τὴν προέλευσιν³⁶.

Ἡ εἰς τὸ μασωριτικὸν ἑβραϊκὸν κείμενον ἀναγινωσκομένη δυσχερῆς ἑβραϊκὴ λέξις **מַאדַּנּוֹת** (*ma'adannoth*), ἥτις δηλοῖ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον προσῆλθεν ὁ Ἀγάγ πρὸ τοῦ Σαμουήλ, δύναται νὰ σημαίνῃ ἐμπιστοσύνην, βε-

34. Ἰ. Γιαννακοπούλου, μν. ἔργ., αὐτόθι.

35. Ἡ Ἁγία Γραφή, τ. Α', Παλαιὰ Διαθήκη. Γενικὴ ἐπίστασις Α. Π. Χαστούπη, ἐκδοτικῆ παραγωγῇ καὶ φροντίδι Π. καὶ Σ. Δημητράκου, Ἀθήναι, 1954, ἐν τῷ χωρίῳ.

36. Βλ. προχείρως, ὡς πρὸς μὲν τὴν μὴ ἱκανοποιούσαν μετάφρασιν τῆς λέξεως H. W. Hertberg, μν. ἔργ., σελ. 97, παραβάλλον καὶ τὰ σχετικῶς ἐπαναλαμβανόμενα ἐν τῇ ἀγγλικῇ μετάφρασει τοῦ ἔργου τούτου ὑπὸ τοῦ J. B. Owen (I and II Samuel, 7. impr., London, 1986, σελ. 123 [Old Testament Library]), ὡς πρὸς δὲ τὴν ἀβεβαίαν προέλευσιν αὐτῆς, S. Talmon, 1. Sam. XV 32b — A case of conflated readings?, ἐν *Vetus Testamentum* XI (1961) σελ. 456.

βαιότητα, πεποίθησιν καὶ τόλμην, μέχρι μάλιστα θρασυτήτος καὶ περιφρο-
νήσεως τοῦ κινδύνου, ἢ τοῦναντίον δουλοπρέπειαν, δειλίαν καὶ φόβον. Πάντως
δὲν φαίνεται εὐχερῆς ἢ ἐπίτευξις τῆς ἐπακριβοῦς σημασίας τῆς³⁷. Ἐὰν ἡ
λέξις αὕτη προέρχεται ἐκ τοῦ ρήματος **מָאָד** (ma'ad) δέον νὰ μεταφρασθῇ
«ταλαντευόμενος», «κλονιζόμενος» (εἰς τὸ βάδισμα), «τρικλιζων» καὶ κατ'
ἐπέκτασιν «διστακτικὸς» (εἰς αὐτό), ὡς ἐν Β' Βασ. (μασ. Β' Σαμ.) 22,37.
Ψαλμ. 17 (μασ. 18), 37. 25 (μασ. 26), 1.36 (μασ. 37), 31. 68 (μασ. 69),
24. Ἰὼβ 12,5. Παρ. 25,19, προφανῶς ἐκ τῆς ἀγωνίας διὰ τὸν ἐπερχόμενον
κίνδυνον θανάτου εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν. Ἐὰν προέρχεται ἐκ τοῦ **אָדָן**
('adan) σημαίνει «περιχαρῶς», «ἐν χαρᾷ», ὡς ἐν Νεεμ. 9,25. Παρ. 29,17,
προφανῶς ἐκ τῆς ἐλπίδος ὅτι ἀπεμακρύνετο ὁ θάνατος. Πιστεύεται ὅμως ὅτι
προέρχεται δι' ἀναγραμματισμοῦ (ἀντιμετάθεσις τῶν γραμμάτων **ד** [d] καὶ **נ**
[n]) ἐκ τοῦ **אָנָד** ('anad)³⁸, ὁπότε δύναται νὰ σημαίῃ «δέσμιος», «δεδεμέ-
νος», ὡς ἐν Ἰὼβ 38,31.

Ἐξ ἄλλου ἢ ἐν συνεχείᾳ λέξις **סָר** (sar) εἶναι δυσχερεστάτη. Προερχο-
μένη ἐκ τοῦ ρήματος **סָוַר** (sour), τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ εἰς πολυάριθμα χωρία τῆς
ἐβραϊκῆς Βίβλου³⁹ καὶ σημαίνει «παρεκκλίνειν», «παρέρχεσθαι», «ἀπομακρύν-
εσθαι», χρησιμοποιεῖται ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπομακρύνσεως, τῆς
παρελεύσεως τοῦ κινδύνου τοῦ θανάτου, προφανῶς.

Εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν Ο' ἢ ἔρευνωμένη λέξις **מָאָדָנֹת** (ma'adannoth)
ἀποδίδεται ὡς ἀκολούθως· τὸ ρῆμα **מָאָד** (ma'ad) διὰ τῶν «ἀσθενεῖν»⁴⁰,
«σαλεύειν»⁴¹, «ὑποσκελιζέσθαι»⁴², «συγκάμπτειν»⁴³. Τὸ ρῆμα **אָדָן** ('adan)
διὰ τοῦ «ἐντροφᾶν»⁴⁴. Τὸ δὲ ρῆμα **אָנָד** ('anad), προερχόμενον δι' ἀναγραμ-
ματισμοῦ ἐκ τοῦ **אָדָן** ('adan), ἀποδίδεται διὰ τοῦ «ἐγκλοιοῦν»⁴⁵. Ἐξ ἄλλου
τὸ ὄνομα **אָדָנִים** (ma'adanim) ἀποδίδεται διὰ τοῦ «κόσμος», ἐν τῇ ἐν-

37. H. P. Smith, *μν. ἔργ.*, σελ. 142.

38. Βλ. Ἰ. Λάουονδς, Λεξικὸν ἐβραϊκο-νεοελληνικὸν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐν
Μελίτη, 1842, σελ. 485, L. Koehler, — W. Baumgartner (ἐκδ.), *Lexikon in
Veteris Testamenti Libros*, Leiden, 1958, σελ. 544 καὶ 718 κ.ά.

39. Εἰς διακόσια ἑνεήκοντα περίπου.

40. Ψαλμ. 17 (μασ. 18), 37. 25 (μασ. 26), 1 (κῶδ. Α Σ).

41. Ψαλμ. 25 (μασ. 26), 1. Β' Βασ. (μασ. Β' Σαμ.) 22,37.

42. Ψαλμ. 36 (μασ. 37), 31.

43. Ψαλμ. 68 (μασ. 69), 23.

44. Νεεμ. 9,25.

45. Παρ. 6,21.

νοία τοῦ «εὐχαρίστησις»⁴⁶ καὶ «τρυφή»⁴⁷, καὶ τὸ δι' ἀναγραμματισμοῦ ἐκ τοῦ **מַאֲנֹת** (ma'anaddoth) προερχόμενον ὄνομα **מַאֲדָנוֹת** (ma'adannoth), ἀποδίδεται διὰ τοῦ «δεσμός»⁴⁸.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἑτέραν δυσχερῆ λέξιν **סַר** (sar), ἥτις ἀπαντᾷ ἐν συνεχείᾳ, αὕτη δὲν ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Ο', ἀλλὰ ἀγνοεῖται πλήρως ὑπ' αὐτῶν, θεωρηθεῖσα μᾶλλον ὡς διττογραφία, λόγῳ ὁμοιότητος πρὸς τὸ ἀκολουθοῦν **מַר** (mar)⁴⁹. Τὸ **סוּר** (sour) δέ, ἐξ οὗ αὕτη προέρχεται, ἀποδίδεται ὑπ' αὐτῶν διὰ ποικίλων ἐλληνικῶν λέξεων καὶ κυρίως διὰ τῶν «μακρύνειν»⁵⁰, «ἀπέρχεσθαι»⁵¹, «ἐκκλίνειν»⁵², «μεθιστάνα»⁵³, «παρέρχεσθαι»⁵⁴ κλπ. Ἐκ τούτου κρίνομεν ὅτι ἐὰν οὗτοι εἶχον καὶ ἐνταῦθα λάβει ὑπ' ὄψιν τῶν τὴν λέξιν ταύτην καὶ δὲν τὴν εἶχον ἐκλάβει ὡς διττογραφίαν, θὰ τὴν ἀπέδιδον ἐπίσης μὲ τὴν ἔννοιαν τὴν ὅποιαν ἔχει αὕτη εἰς τὸ ἑβραϊκόν, ἥτοι «παρῆλθεν». Σημειωτέον ὅτι ὁ Smith ὑποστηρίζει ἐν προκειμένῳ, ὅτι οἱ Ο' ἀντὶ τοῦ **אֶחָה** ('akhen) φαίνεται ὅτι ἀνέγνωσαν **חֶכֶה** (hakhen)⁵⁵. Τοῦτο θεωροῦμεν πιθανώτατον, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὸ ἐν ἀρχῇ ἐρωτηματικὸν «εἰ οὕτω...», τὸ ὅποῖον εἶναι δυνατὸν νὰ προῆλθεν ἐκ τοῦ **הַי** (ha-ei) καὶ τοῦ **כֶּה** (khen—οὕτως).

Ἦδη δέον νὰ ἀναφερθῶμεν καὶ εἰς παραλλαγὰς τινὰς τοῦ δυσχεροῦς κειμένου ἐκ τῶν Ἑξαπλῶν τοῦ Ὠριγένους⁵⁶. Ἐν αὐτοῖς ὁ Σύμμαχος, ἀντὶ τοῦ «τρέμων», ἔχει «ἀβρός»⁵⁷, ὅπερ σημαίνει ἀπαλός, τερπνός καὶ δὴ χαριεῖς. Ὁ Ἀκύλας ἔχει «ἀπὸ τρυφείας»⁵⁸, ἥτοι μετὰ τρυφερότητος, λεπτότητος,

46. Παρ. 29,17.

47. Γεν. 49,20. Θρήν. 4,5.

48. Ἰωβ 38,31. Πρβλ. καὶ 31,36.

49. Βλ. μεταξὺ ἄλλων Biblia Hebraica (ἐκδ. R. Kittel, ed., nona, Stuttgart, 1954, H. P. Smith, μν. ἔργ., ἐν τῷ χωρίῳ, κυρίως δὲ καὶ τὸ μνημονευθὲν βραχύτατον ἐν Vetus Testamentum ἄρθρον τοῦ S. Talmon, σελ. 456-457, ἐνθα καταβάλλεται προσπάθεια διακριβώσεως τῆς προελεύσεως τῆς ἐν λόγῳ διττογραφίας.

50. Παρ. 5,7 (κῶδ. Σ).

51. Ἐξ. 8,29 (25). Ἀριθ. 12,10 (κῶδ. Α).

52. Παρ. 16,17.

53. Δευτ. 17,17. Α' Σαμ. 6,12. Δ' Βασ. 12,3(4). Ἦσ. 59,15.

54. Ἐξ. 3,3. Β' Παρ. 8,15.

55. Βλ. H. P. Smith, μν. ἔργ., σελ. 142.

56. Βλ. Fr. Field (ἐκδ.), Origenis Hexaplorum, Tomus I, Oxonii, MDCCCLXXV, σελ. 513.

57. Βλ. κῶδ. 243.

58. Σημειωτέον ὅτι ἡ λέξις «τρυφείας», ἀπαντῶσα οὕτω καὶ ἐν Γεν. 18,12 εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ἀκύλα, γράφεται ἐσφαλμένως ἐν τῇ Biblia Hebraica Stuttgartensia, ἐκδ. K. Elliger - W. Rudolph, Stuttgart, 1968-1976, ἐν τῷ χωρίῳ («ἀπὸ τρυφεράς»).

ἀβρότητα, ἀπαλότητα. Ἄλλοι κώδικες τῶν Ἑξαπλῶν καὶ δὴ οἱ ὑπ' ἀριθ. 19, 82, 93 καὶ 108, ἔχουν (ἐξ Ἀναθῶθ), τὸ ὅποιον προηγεῖται τοῦ «τρέμων»⁵⁹, ὡς συμβαίνει τοῦτο καὶ εἰς τὸ κείμενον τοῦ Λουκιανοῦ⁶⁰, προῆλθε δὲ πιθανώτατα ἐκ τοῦ **ληνγμ** (m' ndth)⁶¹. Τὸ γεγονός πάντως ὅτι ἐκ τῆς ἐβραϊκῆς ταύτης λέξεως προῆλθε τὸ «ἐξ Ἀναθῶθ» ἀλλ' ἐπίσης καὶ τὸ «τρέμων» δύναται κάλλιστα νὰ σημαίνει, ὅτι ἐναυῦθα ἔχομεν διπλῆν μετάφρασιν τοῦ ἐβραϊκοῦ. Περιπτώσεις ὑπάρξεως διπλῶν μεταφράσεων διαπιστοῦνται πολλαχοῦ τοῦ κειμένου τῶν Ο', καὶ κυρίως ὅταν ἡ πρώτη μετάφρασις δὲν εἶναι ἱκανοποιητικὴ καὶ ἐπιχειρεῖται δευτέρα, ἐνίοτε δὲ καὶ τρίτη⁶². Μίαν τοιαύτην περίπτωσιν διεπιστώσαμεν καὶ εἰς τὴν Vulgata, ὡς θὰ ἴδῃ τις σχεδὸν ἀμέσως κατωτέρω. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν ἐν συνεχείᾳ ἐπίμαχον φράσιν τῶν Ο' «εἰ οὕτω πικρὸς ὁ θάνατος;», παρατηροῦμεν ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλη τις γραφὴ εἰς τὰ Ἑξαπλά.

Εἰς τὰς ἄλλας, τὰς ξένας παλαιὰς μεταφράσεις διασφύζονται αἱ ἐξῆς γραφαί: Εἰς τινὰ χειρόγραφα τῆς Vulgata καὶ τὰ ὑπ' ἀριθ. 91, 93 καὶ 94 τῆς Vetus Latina ἀπαντᾷ ἡ γραφὴ «tremens»⁶³, ἀντιστοιχοῦσα καὶ συμφωνοῦσα πρὸς τὸ «τρέμων» τῶν Ο'. Τὸ ἐπίσημον ὅμως κείμενον τῆς Vulgata ἔχει «pinguissimus et tremens»⁶⁴ («εὐχαρὶς καὶ τρέμων»), τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ ἀντιθετικὴν, τρόπον τινά, ἀντίφρασιν, δύναται δὲ νὰ μαρτυρῇ περὶ ὑπάρξεως καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν διπλῆς ἀποδόσεως τοῦ ἐβραϊκοῦ, ἦτοι περὶ δευτέρας μεταφράσεως αὐτοῦ, ὡς ἤδη πρὸ πολλοῦ ἔχει τοῦτο ἐπισημανθῆ⁶⁵. Τὸ Targum, συμφωνοῦν πρὸς τὸ ἐβραϊκόν, ἔχει **קרנמ** (mṣnq')⁶⁶, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ «χαίρων», ἐνῶ ἡ συριακὴ μετάφρασις Peshitta ἔχει

59. Βλ. Fr. Field (ἐκδ.), *Origenis Hexaplorum*, ἐνθ' ἀνωτέρω.

60. Βλ. *Septuaginta, id est Vetus Testamentum Graecae juxta LXX interpretes*, ed. octava, ὑπὸ A. Rahlfs, Stuttgart, 1965 (καὶ φωτοστατικὴν ἀνάπτυξιν ταύτης ὑπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι — Stuttgart, 1981), ἐν τῷ χωρίῳ.

61. Βλ. H. P. Smith, μν. ἔργ., αὐτόθι.

62. Περὶ τῶν διπλῶν μεταφράσεων εἰς τὸ κείμενον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τῶν Ο' βλ. Βέλλα, Ἡ σημασία τῶν διπλῶν μεταφράσεων ἐν τῷ κειμένῳ τῶν Ο', Ἀθῆναι, 1936 (τὸ αὐτὸ καὶ γαλλιστί, ὑπὸ τὸν τίτλον *L' importance des traductions doubles dans le texte des Septante*, Athènes, 1936) καὶ II. Σιμουτᾶ, Αἱ ἀμετάφραστοι λέξεις ἐν τῷ κειμένῳ τῶν Ο', Θεσσαλονίκη, 1969, σελ. 82-83 καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ Τοῦ αὐτοῦ, Ἀμαληκῆται καὶ Ἰσραηλῆται ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, σελ. 134, ὑποσημ. 55.

63. Βλ. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, ἐνθ' ἀνωτέρω.

64. Βλ. *Biblia Sacra juxta Vulgatam Clementinam, divisionibus, summaribus et concordantiis ornata*, Romae-Tornaci-Parisiis, 1947, ἐν τῷ χωρίῳ.

65. Βλ. προχείρως ἐν H. P. Smith, μν. ἔργ., Fr. Field (ἐκδ.), *Origenis Hexaplorum* κ.ἀ., ἐν τῷ χωρίῳ.

66. Βλ. σχετικῶς ἐν *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, αὐτόθι.

κενὸν ἐν πρόκειμένῳ⁶⁷. Τὸ δὲ «πικρὸς ὁ θάνατος» τῶν Ο' ⁶⁸ ἀπαντᾷ παρομοίως καὶ εἰς τὴν Peshitta καὶ τὸ Targum⁶⁹.

Δ

Προσεγγίσαντες ἤδη τὰς πηγὰς διὰ τῆς διερευνήσεως τῶν διαφόρων κειμένων καὶ πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς συναγωγὴν συμπερασμάτων τινῶν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σημασίαν τοῦ δυσχεροῦς βιβλικοῦ χωρίου, σημειοῦμεν ἐν πρώτοις, ὅτι εἰς ὁλόκληρον τὴν Βίβλον δὲν ἀπαντᾷ ἄλλη τις φράσις παρομοία εἴτε πρὸς τὸ «παρῆλθεν ἡ πικρία τοῦ θανάτου» τοῦ ἑβραϊκοῦ εἴτε πρὸς τὸ «εἰ οὕτω πικρὸς ὁ θάνατος;» τῶν Ο', ὥστε νὰ γνωρίζωμεν ἐκ τῶν παραλλήλων αὐτῆς πῶς ἐννοοῦνται οἱ ἀναφερόμενοι ἐνταῦθα λόγοι. Ἐνεκα τούτου περιοριζόμεθα κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν διερεύνησιν τῆς σημασίας ὑπὸ τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοῦνται οὗτοι μόνον εἰς τὸ ἐξεταζόμενον ἐνταῦθα κείμενον. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ ἑβραϊκὴ λέξις **תַּנְיָמָה** (ma 'adannoth) ὅταν μὲν ἑτυμολογῆται ἐκ τοῦ ρήματος **יָנַח** ('adan) χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς εὐχαριστήσεως κλπ., ὅταν δὲ ἑτυμολογῆται ἐκ τοῦ ρήματος **עָנָה** (ma 'ad) ἔχει καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ τρόμου καὶ τῆς ἀγωνίας. Οὕτως ἐξηγεῖται διατὶ εἰς τὴν Vulgata, ἐνῶ ἡ λέξις αὕτη μεταφράζεται «pinguissimus», ἦτοι ἡρεμος κλπ., ἀκολουθεῖ καὶ δευτέρα μετάφρασις αὐτῆς μὲ τὴν ἀντιθέτου σημασίας λέξιν «tremens», ἦτοι τρέμων, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν τῆς γνωστῆς ἀμφιβολίας καὶ τοῦ ἐν συνεχείᾳ προβληματισμοῦ. Ἡ δευτέρα αὕτη μετάφρασις προῆλθεν ἐκ τῆς ἀνάγκης, προφανῶς, νὰ ἀποδοθῇ ἡ λέξις ὀρθότερον, διότι ἡ πρώτη ἀπόδοσις δὲν ἦτο ἱκανοποιητικὴ, τοῦθ' ὅπερ ἔχει συμβῆ καὶ εἰς πλείστας ἄλλας περιπτώσεις ἐν τῷ κειμένῳ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο' ⁷⁰. Δὲν καθίσταται δὲ ἀπαραίτητον νὰ ἀπασχοληθῇ ὁ ἑρμηνευτὴς μὲ τὰς εἰκασίας περὶ ἀναγραμματισμοῦ κλπ. εἰς τὴν ἐπίμαχον λέξιν. Πάντως δὲν ἀπορρίπτομεν καὶ τὴν διατυπωθεῖσαν εἰκασίαν περὶ ἀναγνώσεως ὑπὸ τῶν Ο' **תַּיְנָמָה** (me 'odannith)⁷¹, διότι δὲν ἦτο δύσκολον νὰ ἀναγνωσθῇ καὶ οὕτως ἡ ἀφωνηέντιστος τότε ἀκόμη λέξις αὕτη. Ἡ τοιαύτη δὲ ἀνάγνωσις εὐνοεῖ τὴν γραφὴν «τρέμων», υἰοθετεῖται δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Leimbach⁷². Ὅπωςδὴποτε δὲ καίτοι καθίσταται δυσνόητος ἡ φράσις μὲ τὸ «χαίρων» — «τρέμων», δικαιολογεῖται ἐν τούτοις ὁ συμβι-

67. Βλ. Η. P. Smith, μν. ἔργ., αὐτόθι.

68. «Εἰ οὕτω πικρὸς ὁ θάνατος?».

69. Βλ. Η. P. Smith, αὐτόθι.

70. Βλ. καὶ Π. Σιμωνά, Αἱ ἀμετάφραστοι λέξεις ἐν τῷ κειμένῳ τῶν Ο', ἐνθ' ἀνωτέρω.

71. Βλ. Biblia Hebraica, ἐν τῷ χωρίῳ.

72. K. A. Leimbach, μν. ἔργ., αὐτόθι.

βασμὸς τῶν λέξεων τούτων, ἔνεκα καὶ τῆς φυσικῆς ἀγωνίας, ὑπὸ τῆς ὁποίας θὰ διακατείχετο, ἀσφαλῶς ὁ αἰχμαλωτισθεὶς Ἀμαληκίτης βασιλεύς, ἀναμένων τὴν ἐξέλιξιν τῆς τύχης του μὲ ἀνάμεικτα συναισθήματα.

Βεβαίως εἶναι ἀμφίβολον ἂν ἡ ἐπίμαχος ἐβραϊκὴ λέξις, ἡ ἀντίστοιχος τοῦ «τρέμων» τῶν Ο', ἐκφράζη τὴν ἔννοιαν τοῦ τρόμου, λαμβανομένου ἄλλως τε ὑπ' ὄψιν ὅτι διὰ τὸ «τρέμειν» χρησιμοποιοῦνται ἄλλα ἐβραϊκὰ ῥήματα, ὡς τὰ **זוא** (zoua')⁷³, **הרד** (hared)⁷⁴, **נוד** (noud)⁷⁵, **ראד** (ra 'ad)⁷⁶, **ראש** (ra 'ash)⁷⁷, ἐνῶ δὲν εἶναι σαφὲς ἐκ ποίας ἐβραϊκῆς λέξεως προῆλθεν ἐν Α' Σαμ. 15,32 τὸ λίαν ἐνδιαφέρον ἡμᾶς ἐνταῦθα «τρέμων» τῆς μεταφράσεως τῶν Ο'. Ἡ ὑπ' αὐτῶν ὁμως ἀπόδοσις τῆς ἐν λόγῳ πιθανῆς ἀντιστοίχου ἐβραϊκῆς λέξεως διὰ τοῦ «ἀσθνεῖν», «σαλεύειν», «ὑποσκελίζεσθαι», «συγκάμπτειν» κλπ., περὶ ὧν ἤδη ὠμιλήσαμεν⁷⁸, ἐγγίζει πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ μὴ σταθεροῦ βαδίσματος, καὶ ἄρα δὲν εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν ἔννοιαν τὴν ἀπαντῶσαν εἰς τοὺς Ο', ἥτις σχετίζεται πρὸς τὸ «τρικλίζων», «κλονιζόμενος», «ἀσταθής» κλπ.

Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ἀμφοτέρω τὰ κείμενα, ἦτοι τό τε μασωριτικὸν ἐβραϊκὸν καὶ τὸ ἑλληνικὸν τῶν Ο', ὡς ἐπίσης καὶ τὰς ἄλλας παλαιὰς μεταφράσεις, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐνταῦθα οἱ Ο' δὲν μεταφράζουν ἀπλῶς ἀλλ' ἐρμηνεύουν τὸ κείμενον, παρουσιάζοντες τὸν Ἀγάγ ὡς προσερχόμενον μὲ διστακτικότητα καὶ ἀγωνίαν πρὸ τοῦ Σαμουὴλ καὶ διερωτώμενον, τρόπον τινά, ἂν ἔχῃ ἐκλείψει δι' αὐτὸν ὁ κίνδυνος τοῦ θανάτου. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν προκειμένῳ ἀπόδοσιν τῆς Vulgata, ἥτις, ὡς ἤδη ἐλέχθη, φαίνεται ὅτι εἶναι διπλῆ, θεωροῦμεν ἔχουσαν παρομοίαν ἔννοιαν, ἐφ' ὅσον ἐμφανίζει τὸν Ἀγάγ αἰσθανόμενον μὲν ὅτι διέφυγε τὸν κίνδυνον, ἔχοντα ὁμως ἀκόμη τὴν ἀμφίβολιαν, σχετικῶς πρὸς τὴν διάσωσίν του, καὶ τὴν ἀγωνίαν διὰ τὴν περαιτέρω τύχην του. Ταῦτα δὲ ἐλάχιστα μόνον ἀπέχουν τῆς ἐννοίας τοῦ μασωριτικοῦ ἐβραϊκοῦ, τὸ ὁποῖον ἐμφανίζει τὸν Ἀγάγ ἥρμενον, διότι διέβλεπεν ὅτι εἶχεν ἤδη παρέλθει ὁ κίνδυνος.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰδικώτερον εἰς αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν τὴν περὶ παρελεύσεως τοῦ κινδύνου σχετικὴν φράσιν τοῦ κειμένου, παρατηροῦμεν καὶ τὰ ἐξῆς· Ἐπει-

73. Δαν. (Θ) 5,19. 6,26 (27).

74. Β' Ἔσδρ. 10,3 (κατὰ τὸ διωρθωμένον κείμενον τοῦ Σιναιτικῆς κώδικος [S^c] καὶ τὸ Λουκιάνειον [L], τὰ ὅποια ἔχουν «τῶν τρεμόνων» ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῶν «φοβουμένων» [τῶν εὐλαβουμένων], ἐνῶ οἱ ἄλλοι κώδικες τῶν Ο' ἔχουν «φοβέρισον», τὸ ὁποῖον προῆλθεν ἀπὸ δυσεξακρίβωτον ἐβραϊκὴν λέξιν). Ἦσ. 66,2,5.

75. Γεν. 4,12,14.

76. Δαν. (Ο') 10,11 (Ἰφείλ). Ψαλμ. 103 (μασ. 104), 32 («ποιεῖν τρέμειν»).

77. Ἰερ. 4,24.

78. Βλ. ἀνωτέρω, ἐν σελ. 293.

δή, ὡς ἤδη εἴπομεν⁷⁹, σημειοῦται ἐν τῇ Biblia Hebraica, ὅτι ἡ ἐπίμαχος αὐτόθι λέξις שָׂר (sar) προέρχεται, ἴσως, ἐκ διττογραφίας, τοιαύτη δὲ περίπτωσις ἐμφανίζεται καὶ ἐν Ἱερ. 6,28 μὲ τὴν ἰδίαν πάλιν λέξιν⁸⁰, ἡ ὁποία κρίνεται ἐνταῦθα καὶ ἀπαλειπτά⁸¹, εἶναι πιθανὸν ἢ ὅτι οὗτοι ἐθεώρησαν ταύτην πράγματι ὡς διττογραφίαν καὶ δὲν τὴν μετέφρασαν, ἢ ὅτι δὲν ὑπῆρχεν αὕτη εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν κείμενων καὶ προσετέθη μεταγενεστέρως ὑπὸ τινος, ὅστις διὰ τῆς τοιαύτης προσθήκης μετέβαλε τὸ ἀρχικὸν νόημα τῆς ἐπιμάχου φράσεως καὶ οὕτως ὀρθῶς ἀναγιγνώσκει τις σήμερον «παρηῆλθεν ἡ πικρία τοῦ θανάτου» ἀντὶ τοῦ ἐπίσης ὀρθοῦ πρωταρχικοῦ «εἶναι» (ἢ «πόσον εἶναι») «πικρὸς ὁ θάνατος!».

E

Τὸ ὡς ἄνω διατυπωθὲν συμπέρασμα συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς προτιμῆσεως τοῦ μασωριτικοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου ἔναντι ἐκείνου τῶν Ο' εἰς τὸ ἐξετασθὲν δυσχερὲς βιβλικὸν χωρίον. Διότι, ὡς ἀπεδείχθη, τὸ «χαίρων» τοῦ ἑβραϊκοῦ δὲν ἀποκλείει καὶ τὸ «τρέμων» τῶν Ο', ἀφοῦ δι' αὐτῶν διαφαίνεται ἡ ἐλπίς ἀλλὰ καὶ ἡ ἀγωνία τοῦ Ἁγᾶ ὡς πρὸς τὴν τύχην του. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν ἑτέραν δυσχέρειαν, ἥτις δημιουργεῖται ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ שָׂר (sar), ἀπεδείχθη, νομίζομεν, ὅτι καὶ αὕτη αἴρεται. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος λέξις ἀγνοεῖται μὲν ὑπὸ τῶν Ο' πλήρως ἐνταῦθα, ἀλλ' εἰς ὅσα χωρία χρησιμοποιεῖται ὑπ' αὐτῶν τὸ οἰκεῖον ρῆμα, τοῦτο ἔχει τὴν ἔννοιαν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὸ ἑβραϊκόν, ἦτοι δηλοῖ τὴν ἐλπίδα παρελεύσεως τοῦ κινδύνου. Καί, ὡς ἤδη εἴπομεν, ἐὰν οὗτοι εἶχον πρὸ αὐτῶν τὴν λέξιν ταύτην, ἀσφαλῶς θὰ τὴν ἀπέδιδον διὰ τῆς ἐννοίας τὴν ὁποίαν ἔχει αὕτη εἰς τὸ ἑβραϊκόν. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ καταφύγη τις εἰς ἐξεζητημένας μᾶλλον εἰκασίας, ὡς ἡ περὶ ἀναγραμματισμοῦ κλπ., προκειμένου νὰ ἀντιμετωπισθῇ ἡ διαπιστωθεῖσα καὶ ἐξετασθεῖσα ἤδη ἐρμηνευτικὴ δυσχέρεια.

Ἄλλως τε πρὸς τὸ μασωριτικὸν ἑβραϊκὸν κείμενον συμφωνοῦν καὶ αἱ παλαιαὶ μεταφράσεις καὶ δὴ τοῦ Συμμάχου, ἔχοντος «ἀβρός», ἦτοι τερπνός, τοῦ Ἀκύλα ἔχοντος «ἀπὸ τρυφείας», ἦτοι μεθ' ἀπαλότῃτος καὶ ἀβρότῃτος, ἢ Vulgata, ἔχουσα «pinguissimus», ἦτοι εὐχαρις, παρ' ὅτι εἰς τινὰ χειρό-

79. Βλ. σελ. 294, ὑποσημ. 49.

80. Βλ. Biblia Hebraica, ἐν Ἱερ. 6,28. Πρβλ. καὶ Fr. Nötscher, Jeremias, 4. Aufl., Würzburg, 1954, σελ. 30 (Die Heilige Schrift in deutscher Übersetzung [Echter Bibel]), A. Weiser, Das Buch des Propheten Jeremia, Kap. 1-25,13, Göttingen, 1952, σελ. 58 (Das Alte Testament Deutsch).

81. Βλ. J. W. Rothstein, Das Buch Jeremia, ἐν E. Kautzsch-A. Bertholet, μν. ἔργ., σελ. 742.

γραφα αὐτῆς προστίθεται καὶ τὸ «tremens», δι' οὓς ἤδη εἶδομεν λόγους, καὶ τὸ Targum, τὸ ὁποῖον συμφωνεῖ καὶ αὐτὸ πρὸς τὸ ἑβραϊκόν. Ἀλλὰ καὶ τὸ «τρέμων» τῶν Ο', ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη προέλθει ἀπὸ ἄλλοιαν ἀνάγνωσιν τῆς ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἑβραϊκῆς λέξεως, δύναται νὰ ἔχη τὴν ἔννοιαν τῆς ἀγωνίας διὰ τὴν τύχην του καὶ ὄχι ἀπαραιτήτως τὴν ἔννοιαν τοῦ φόβου καὶ τοῦ τρόμου. Πράγματι δέ, θὰ ἦτο δύσκολον νὰ δεχθῆ τις ὅτι ὁ βασιλεὺς τοῦ σκληροτραχήλου καὶ πολεμοχαροῦς λαοῦ τῶν Ἀμαληιτιῶν θὰ ἦτο ποτὲ δυνατὸν νὰ πτοηθῆ πρὸ τοῦ θανάτου καὶ νὰ μὴ ἀντιμετωπίσῃ αὐτὸν μετὰ θάρρους καὶ ὑπερηφανείας. Ὁρθῶς, λοιπόν, ὁ R e h m ὑποστηρίζει ἐν προκειμένῳ, ὅτι μᾶλλον εἰρωνικοὶ εἶναι οἱ λόγοι τοῦ Ἀγάγ ἐνταῦθα⁸².

Νομίζομεν δὲ ὅτι καὶ ἐκ δύο ἄλλων, παρομοίων πρὸς τὸ τοῦ Ἀγάγ τραγικῶν περιστατικῶν, γνωστῶν ἐκ τοῦ βιβλίου τῶν Κριτῶν, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι θὰ ἦτο ἀπίθανον νὰ δείξῃ ὁ Ἀμαληιτῆς βασιλεὺς δειλίαν καὶ φόβον πρὸ τοῦ θανάτου. Ἀναφερόμεθα ἐν πρώτοις εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Χανααναίου βασιλέως Ἀδωνιβεζέκ (ἄρχοντος τῆς Βεζέκ). Οὗτος, ἡττηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν κατὰ τινα μάχην ἐν Βεζέκ⁸³, συνελήφθη ζῶν ὑπ' αὐτῶν καὶ ὑπέστη φοβερὸν μαρτύριον πρὸ τοῦ θανάτου του, διὰ τῆς ἀποκοπῆς «τῶν ἄκρων τῶν χειρῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἄκρων τῶν ποδῶν αὐτοῦ»⁸⁴. Ὁ ἀτυχῆς Ἀδωνιβεζέκ ἀντιμετώπισεν ὄχι μόνον μὲ καρτερίαν καὶ γενναϊότητα τὸ μαρτύριόν του, ἀλλ' ἐπὶ πλεόν καὶ μὲ ἡγεμονικὴν ὑψηλοφροσύνην καὶ ὑπερηφάνειαν, συγχρόνως δὲ καὶ μὲ ἀξιοπρέπειαν, ὡς διαφαίνεται ἐκ τῶν ὑπερηφάνων ἀλλὰ καὶ συνετῶν καὶ δικαίων καὶ δηλωτικῶν τῆς ἐντιμότητός του λόγων, τοὺς ὁποίους ἠκούσθη λέγων πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅτε ἠκρωτηριάζετο· «ἐβδομήκοντα βασιλεῖς τὰ ἄκρα τῶν χειρῶν αὐτῶν καὶ τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν αὐτῶν ἀποκεκομμένοι ἦσαν συλλέγοντες τὰ ὑποκάτω τῆς τραπέζης μου· καθὼς οὖν ἐποίησα, οὕτως ἀντεπέδωκέ μοι ὁ Θεός»⁸⁵.

Περισσότερον ἐντυπωσιακὸν εἶναι τὸ ἐπόμενον περιστατικόν· Δύο Μαδιανῖται βασιλεῖς, οἱ Ζεβεὲ καὶ Σελμανά, οἵτινες, ἡττηθέντες καὶ αὐτοὶ καὶ συλληφθέντες ἐν Καρκάρ⁸⁶ ὑπὸ τοῦ Ἰσραηλίτου κριτοῦ Γεδεὼν, ἐδέχθησαν μὲ ἐκπληκτικὴν ἀλλὰ καὶ μὲ ἀγρίαν, οὕτως εἰπεῖν, γενναϊότητα τὴν θαυατικὴν των ἐκτέλεσιν ἐν Ἐφραθᾶ⁸⁷. Συγκεκριμένως ὅταν ὁ Γεδεὼν ἔδωσεν

82. Βλ. M. R e h m, μν. ἔργ., αὐτόθι.

83. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρόκειται περὶ τοῦ Khirbet Izbizq, κειμένου μεταξὺ Nablus καὶ Beisan (βλ. J. G r a y, Joshua, Judges and Ruth, London and Edinburgh, 1967 [The Century Bible], σελ. 246 κ.ἄ.).

84. Κριτ. 1,6 (κῶδ. Β).

85. Κριτ. 1,7 (κῶδ. Β).

86. Πρόκειται περὶ ἀγνώστου ἡμῖν τοποθεσίας τῆς Γαλαάδ. Εἰκασίαι μόνον ἐκφράζονται περὶ αὐτῆς.

87. Περιοχὴ τις παρὰ τὴν Βηθλεέμ, πρὸς τὴν ὁποίαν ταυτίζεται ὑπὸ τινων.

ἐντολὴν εἰς τὸν νεαρὸν πρωτότοκον υἱὸν του νὰ τοὺς φονεύσῃ, εἰπὼν «ἀνάστας ἀπόκτεινον αὐτούς», καὶ τὸ παιδάριον τοῦτο «οὐκ ἔσπασε τὴν ρομφαίαν αὐτοῦ, ὅτι ἐφοβήθη, ὅτι ἔτι νεώτερος ἦν», ἐπενέβησαν οἱ δύο Μαδιανῖται βασιλεῖς καὶ ἐζήτησαν μετὰ θάρρους καὶ ἀγριότητος ἀπὸ τὸν Γεδεών νὰ τοὺς ἐκτελέσῃ αὐτὸς ὁ ἴδιος λέγοντες «ἀνάστα σὺ καὶ συνάντησον ἡμῖν, ὅτι ὡς ἀνδρὸς ἢ δύναμὶς σου»⁸⁸, προφανῶς διότι ἐθεώρουν ταπεινωτικὸν δι' αὐτούς νὰ φονευθοῦν ὑφ' ἑνὸς παιδαρίου, καὶ ἐξ ὑπερηφανείας προετίμων ἕνα τιμητικὸν καὶ ἀξιοπρεπέστερον δι' αὐτούς θάνατον.

Ἀμφότερα τὰ περιστατικά ταῦτα μαρτυροῦν, ἀναμφιβόλως, γενναϊότητα, ὑπερηφάνειαν ἀλλὰ καὶ σκληρότητα, ὑπὸ τῶν ὁποίων θὰ ἐνεφορεῖτο ὅπωςδῆποτε καὶ ὁ σκληροτράχηλος Ἀμαληκίτης Ἀγάγ, ὥστε θὰ ἦτο πολὺ φυσικὸν νὰ διατηρῇ τὴν ἡγεμονικὴν του ὑψηλοφροσύνην, ὡς καὶ οἱ προαναφερθέντες ἄρχοντες. Νομίζομεν δὲ ὅτι ἀποτελοῦν σοβαρὰς ἐνδείξεις περὶ τοῦ ὅτι τὸ μασωριτικὸν ἐβραϊκὸν κείμενον εἶναι εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἐγκυρότερον ἐκείνου τῶν Ο' καὶ συνεπῶς ἐρμηνευτικῶς ἀποδεκτότερον.

Κατόπιν τῆς προηγηθείσης ταύτης ἐρεύνης παρατηροῦμεν καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐὰν πράγματι ὁ βασιλεὺς Ἀγάγ ἐνεφανίσθη «χαίρων» πρὸ τοῦ Σαμουήλ, ὡς θέλει τὸ ἐβραϊκὸν κείμενον, τοῦτο ὀφείλετο εἰς τὴν ἐλπίδα του, ὅτι θὰ ἐτύγχανεν ἐπιεικειᾶς ἐκ μέρους αὐτοῦ. Ἄλλ' οἱ ἐν συνεχείᾳ λόγοι τοῦ Ἰσραηλίτου κριτοῦ καὶ προφήτου μαρτυροῦν, ὅτι ὁ Ἀγάγ ἐπλανήθη ἐμφανιζόμενος αἰσιόδοξος ἐν τῇ διακατεχούσῃ αὐτὸν ἀγωνίᾳ περὶ τῆς τύχης του. Ὁ Σαμουήλ τηρεῖ ἄτεγκτον στάσιν ἔναντι τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἀγωνιῶντος αἰχμαλώτου βασιλέως καὶ μετ' αὐστηρότητος ἀπαγγέλλει τὴν σκληρὰν καὶ ἀνελεήμονα κατ' αὐτοῦ ἀπόφασίν του, τὴν ὁποίαν καὶ δικαιολογεῖ οὕτως: «Καθότι ἠτέκνωσε γυναῖκα ἢ ρομφαία σου, οὕτως ἀτεκνωθήσεται ἐκ γυναικῶν ἢ μήτηρ σου»⁸⁹. Καὶ κατόπιν ἐντολῆς του ἐθανατώθη ὁ Ἀγάγ, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ νὰ τιμωρηθῇ διὰ τὰ εἰς βάρος τοῦ Ἰσραὴλ ἐγκλήματά του, συμφώνως πρὸς ὅσα ἐπιτάσσονται γενικῶς περὶ ἀνταποδόσεως ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ⁹⁰, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ herem — ἀνάθεμα, τὸ ὁποῖον, ἐνῶ προεβλέπετο ἐν τῷ Λευιτικῷ⁹¹, κακῶς δὲν εἶχεν ἐφαρμοσθῇ πλήρως ὑπὸ τοῦ Σαούλ.

ΣΤ

Περὶ τοῦ τρόπου θανατώσεως τοῦ Ἀγάγ ἀναφέρεται τοῦτο μόνον ἐν

88. Κριτ. 8,20-21 (κῶδ. Β).

89. Α' Σαμ. 15,33.

90. «Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται» (βλ. Γεν. 9,6. Πρβλ. καὶ Ἐξ. 21,12. Λευιτ. 24,17 κλπ).

91. Βλ. 27,28 ἐξ.

τῆ Π. Διαθήκη· «Καὶ ἔσφαξε Σαμουὴλ τὸν Ἀγάγ ἐνώπιον Κυρίου ἐν Γαλγάλ»⁹². Διὰ τοῦ «ἔσφαξε» μεταφράζουσι οἱ Ο΄ τὸ ἐβραϊκὸν **הַשִּׁשִּׁי** wajeshasseph, προερχόμενον ἐκ τοῦ ῥήματος **הִשִּׁיף** (shasaph), τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ μόνον ἐν ταῦθα καὶ δὴ εἰς τὴν Πιαὶλ διάθεσιν καὶ σημαίνει «κατακόπτειν», «διαμελίζειν», «καταξεσχίζειν», «φονεύειν». Ὁ Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος μεταφράζουσι τὴν λέξιν ταύτην «διέσπασεν» καὶ ὁ Θεοδοτίων «ἐβασάνισεν»⁹³, ἐνῶ ἡ Vulgata («ἀπέκοψεν εἰς τεμάχια» (in frusta concidit))⁹⁴. Κατὰ τὸν M c C a r t e r τὸ «ἔσφαξε» τῶν Ο΄ ὑποδηλοῖ θυσιαστήριον σφαγῆν⁹⁵. Ὅπως δὴποτε πρόκειται περὶ μαρτυρικοῦ θανάτου, κατόπιν βασιανισμοῦ, πιθανώτατα διὰ ξίφους. Θεωροῦμεν ἄξιον μνείας ἐν προκειμένῳ, τὸ ὅτι εἶς τινα καλλιτεχνικὴν μικρογραφίαν ἐξ ἐβραϊκοῦ χειρογράφου τοῦ ΙΓ΄ μ.Χ. αἰῶνος ἀπεικονίζεται ὁ ἀποκεφαλισμὸς τοῦ Ἀγάγ διὰ ξίφους⁹⁶, πρὸ τοῦ ἐν Γαλγάλοις θυσιαστηρίου, καθ’ οἷον περίπου τρόπον ἀναφέρεται ἐν τῇ Βίβλῳ. Προσθέτομεν δὲ συναφῶς, ὅτι εἰς ἐπίγραμμα Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου, ἀναφερόμενον «Εἰς τὴν σφαγῆν Ἀγάγ, ὃν, σωθέντα τῷ Σαοὺλ παρὰ τὴν θείαν κέλευσιν, ἀπέκτεινε Σαμουὴλ», ἀναγιγνώσκει τις· «Κἂν τοῦ Σαοὺλ τὰς χεῖρας ἀπέδρας, Ἀγάγ, ὁ παμμίαιρος Ἀμαληκίτης ἄναξ, ἀλλὰ οὐ Σαμουὴλ τὴν μάχαιραν ἐκφύγη. Τὴν πικρίαν δὲ τῆς θανῆς κτανθεις μάθησι»⁹⁷. Ἐξ ἄλλου Θεοδώρητος ὁ Κύριος παραβάλλει τὴν σφαγῆν τοῦ Ἀγάγ ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ πρὸς ἐκείνην τοῦ Ζαμβρι ὑπὸ τοῦ Φινεές⁹⁸, σημειῶν σχετικῶς, ὅτι «πᾶν τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ κελεύόμενον, εὐσε-

92. Α΄ Σαμ. 15,33. Τὸ Γαλγάλ (καὶ «Γάλγαλα» [τὰ Γάλγαλα] παρ’ Ο΄, εἰς τὴν ἐβραϊκὴν δὲ Βίβλον **גִּלְגָל** [Gilgal]) ἦτο ὁ πρῶτος σταθμὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν μετὰ τὴν διά-

βασιν τοῦ Ἰορδάνου, ὅτε οὗτοι, ἐξελθόντες ἐκ τῆς Αἰγύπτου, εἰσῆρχοντο εἰς τὴν «Γῆν τῆς Ἐπαγγελίας», ἀνατολικῶς τῆς Ἰεριχῶ (Ἰησ. Ν. 4,19). Ἐκεῖ περιετμήθησαν (5,2-9) καὶ ἐώρτασαν τὸ Πάσχα (5,10), ἐκεῖ δὲ καὶ ὁ Σαμουὴλ ἔχρισε τὸν Σαοὺλ εἰς βασιλεῖα τοῦ Ἰσραὴλ (Α΄ Σαμ. 11,15). Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Σαοὺλ προσεφέροντο αὐτόθι θυσίαι εἰς τὸν Γιαχβὲ (Α΄ Σαμ. 15,21). Ἡ πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου ἕμως τούτου γενομένη σφαγὴ τοῦ Ἀγάγ δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται καὶ αὕτη θυσία (ἀνθρωποθυσία), τοσοῦτα μᾶλλον καθ’ ὅσον πρόκειται ἀπλῶς περὶ ἐκτελέσεως τοῦ herem — ἀναθέματος. Βραδύτερον οἱ προφῆται ἀποδοκιμάζουσι τὰς ἐν Γαλγάλοις θυσίας, ὡς ἐπίσης καὶ τὰς ἐν Βαιθῆλ, διότι οἱ τόποι οὗτοι εἶχον μεταβληθῆ εἰς τόπους εἰδωλολατρίας (βλ. Ὡσηὲ 12,12. Ἀμῶς 4,4 κλπ).

93. F r. F i e l d, (ἐκδ.), Origenis Hexaplorum, ἐν τῷ χωρίῳ.

94. Βλ. Biblia Sacra juxta Vulgatam Clemmentinam..., ἐν τῷ χωρίῳ.

95. Βλ. K. M c C a r t e r, I Samuel. A new translation with Introduction, Notes and Commentary, Garden City, New York, 1980, σελ. 269 (The Anchor Bible).

96. Βλ. Encyclopaedia Judaica, vol. 2, 3. printing, Jerusalem, 1974, στήλ. 341 (ἐν λ. Agag).

97. J.-P. M i g n e, PG 133, στήλ. 1151.

98. Βλ. σχετικῶς ἐν Ἀριθμ. 25,7 ἐξ., 14.

βές⁹⁹. Καὶ ὁ Προκόπιος ὁ Γαζαῖος παρόμοιόν τι λέγει ἀναφερόμενος εἰς τὸ αὐτὸ θέμα¹⁰⁰.

Ἐκ τῆς βιβλικῆς πληροφορίας ὅτι ἡ σφαγὴ τοῦ Ἀγάγ ἐγένετο «ἐνώπιον Κυρίου ἐν Γαλαὰλ» δύναται τις νὰ συμπεράνη, ὅτι ὁ ἀτυχῆς οὗτος βασιλεὺς ἐθανατώθη εἰς τὸ θυσιαστήριον τοῦ Γιαχβέ, τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο εἰς τὸ ἐν Γαλαγαίσι ἱερόν. Ὁ δὲ Mc Carter φρονεῖ, ὅτι ὁ Ἀγάγ ὑπέστη τὸν μαρτυρικὸν θάνατον μὲ σχετικὸν τελετουργικόν¹⁰¹. Ὡς εἴπομεν ὅμως, δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἀνθρωποθυσίας ἀλλὰ περὶ ἐκτελέσεως τοῦ herem-ἀναθέματος¹⁰², τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν ἐνδιαφερθῆ νὰ ἐφαρμόσῃ ὁ Σαούλ, ὡς ὄφειλε, συμφώνως πρὸς τὰ ἐν Α' Σαμ. 15,3. Ὁ Σαμουήλ, λοιπόν, ἐνδιεφέρθη, ὡς ὄργανον τοῦ Γιαχβέ, διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος Ἰσραηλιτικοῦ νόμου τῆς ἐκδικήσεως, τοῦ ὁποῖου θῆμα ὑπῆρξε καὶ ὁ Ἀγάγ, καὶ οὕτως αἰτιολογεῖται ἡ ἀνάμιξις του εἰς τὰς βασιλικὰς ἀρμοδιότητας, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀπόφασιν περὶ τῆς τύχης τοῦ Ἀμαληκίτου βασιλέως. Ἡ σπουδὴ του ἐξ ἄλλου, τὸ πάθος καὶ ἡ σκληρότης, μεθ' ὧν ἐστράφη οὗτος καὶ κατὰ τοῦ Σαούλ, δύναται νὰ αἰτιολογηθῶν τοῦτο μὲν ἐκ τοῦ ὅτι ἐξετέλει τὴν θεῖαν ἐντολήν, τὴν ὁποίαν κακῶς ἐκεῖνος εἶχε παρίδει, διὸ καὶ ἐτιμωρήθη¹⁰³, τοῦτο δὲ ἐκ τοῦ ὅτι ἐβλεπεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἀγάγ τὸν ἡγέτην τοῦ πλέον ἐπικινδύνου διὰ τὸν Ἰσραὴλ γειτονικοῦ καὶ ἐχθρικότατα πρὸς αὐτὸν διακειμένου λαοῦ. Καὶ δραττόμενος τῆς μοναδικῆς εὐκαιρίας, καθ' ἣν εἶχε τὸν Ἀγάγ δέσμιον πρὸ αὐτοῦ, ἀπῆλλαξε τὸν Ἰσραὴλ ἐκ τῶν ἐπικινδύνων εἰσβολῶν τῶν Ἀμαληκίτων ἐντὸς τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ ἐδάφους. Πράγματι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀγάγ, οἱ Ἀμαληκῖται ἔπαυσαν πλέον νὰ ἀποτελοῦν κίνδυνον διὰ τοὺς Ἰσραηλίτας. Καὶ ἀπεδεκατίσθησαν ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ, ὁ ὁποῖος μάλιστα εἶχεν ἀρχίσει τοὺς κατ' αὐτῶν ἀγῶνας του ἤδη πρὸ τῆς ἀναρρήσεώς του εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον¹⁰⁴. Τὰ μέχρι δὲ τῆς βασιλείας τοῦ Ἐζεκίου (716-689 π.Χ.) ἐπιβίωσαντα ἐλάχιστα κατάλοιπα αὐτῶν ἐξωντώθησαν ὀλοσχερῶς ὑπὸ τῆς φυλῆς τοῦ Συμεών. Ἐν τμῆμα αὐτῆς ἐπέδραμε κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς ἐξωλόθρευσε ὀριστικῶς, ἐγκατασταθὲν ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰ ὑπ' ἐκείνων κατεχόμενα ἐδάφη, εἰς τὴν περιοχὴν Σηεῖρ, μετὰξὺ τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης καὶ τοῦ Αἰλανίτου κόλπου (τῆς Ἀκαμπα)¹⁰⁵.

Ἡ πρωτοβουλία τοῦ Σαμουήλ πρὸς θανατικὴν ἐκτέλεσιν τοῦ Ἀγάγ

99. J.-P. Migne, PG, 80, στήλ. 564.

100. Βλ. J.-P. Migne, PG, 87, στήλ. 1100.

101. Βλ. K. Mc Carter, μν. ἔργ., αὐτόθι.

102. Βλ. καὶ R. de Vaux, Les livres de Samuel, ἐνθ' ἀνωτέρω.

103. Βλ. Α' Σαμ. 15,28 ἐξ. Πρβλ. καὶ 28,17 ἐξ.

104. Βλ. σχετικῶς ἐν Α' Σαμ. 27,8 ἐξ. 30,17 ἐξ. Β' Βασ. (μ.σ. Β' Σαμ.) 8,12. Πρβλ. καὶ Α' Παρ. 18,11.

105. Α' Παρ. 4,42-43. Βλ. σχετικῶς καὶ ἐν Π. Σιωτᾶ, Ἀμαληκῖται καὶ Ἰσραηλῖται ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, σελ. 144.

σημαίνει, ἀναμφιβόλως, καὶ ἀποδοκιμασίαν τοῦ Σαούλ. Ὁ Ἰσραηλίτης προφήτης προβλέπει δυσάρεστα καὶ ἐπιζήμια διὰ τὸν βασιλικὸν θρόνον τοῦ Σαούλ καὶ προφητεύει λέγων· «Ἐξουδενώσει σε Κύριος μὴ εἶναι βασιλέα ἐπὶ Ἰσραήλ»¹⁰⁶. Οὗτος δέ, μετὰ τινὰς δικαιολογίας, ἀναγνωρίζει τελικῶς τὸ παράπτωμά του, μεταμελεῖται καὶ αἰτεῖται συγγνώμην, ἀποκρινόμενος οὕτω πρὸς τὸν Σαμουήλ· «Ἡμάρτηκα, ὅτι παρέβην τὸν λόγον Κυρίου καὶ τὸ ρῆμά σου»¹⁰⁷. Ἡ μεταμέλειά του ὅμως αὕτη οὐδόλως συνεκίνησε τὸν Σαμουήλ, ὅστις ἠρνήθη νὰ τοῦ παράσχη τὴν αἰτηθεῖσαν συγγνώμην. Οὕτω διερράγησαν αἱ ἄλλοτε ἀγαθαὶ καὶ στεναὶ σχέσεις μεταξύ τῶν δύο ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι ἐχωρίσθησαν πλέον διὰ παντός¹⁰⁸. Καὶ ὁ Σαμουήλ «ἐπένθει ἐπὶ Σαούλ»¹⁰⁹, ὅστις εἶχε καταδικασθῆ κατόπιν τούτων νὰ στερηθῆ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου τοῦ Ἰσραήλ.

Z

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἐκτεθέντων δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν τὰ ἐξῆς συμπεράσματα·

Ὁ τρόπος διὰ τοῦ ὁποίου ὁ αἰχμαλωτισθεὶς Ἀμαληκιτὴς βασιλεὺς Ἀγάγ ἀντιμετώπισε τὸν ἐπερχόμενον ἐπ' αὐτὸν θάνατον, ὅτε προσήχθη πρὸ τοῦ Ἰσραηλίτου προφήτου Σαμουήλ, περιγράφεται ἐν τῇ Βίβλῳ τόσον ἀσαφῶς, ὥστε δημιουργεῖ ἐρμηνευτικὸν πρόβλημα, λόγῳ κυρίως καὶ τῆς ἐν προκειμένῳ διαπιστουμένης διαφωνίας μεταξύ τοῦ μασωριτικοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου καὶ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο'. Κατόπιν ὅμως διονυχιστικῆς ἐρεύνης τῶν δύο τούτων βασικῶν κειμένων καὶ τινῶν ἄλλων ἀρχαίων μεταφράσεων, ἐπιτυγχάνεται ἡ διακριβώσις τῆς ἐννοίας τοῦ δυσχεροῦς κειμένου, συμβιβασμένου συγχρόνως καὶ τοῦ μασωριτικοῦ ἑβραϊκοῦ πρὸς τὴν μετάφρασιν τῶν Ο'.

Ἐνταῦθα οἱ Ο' εἶχον πρὸ αὐτῶν ἐλαφρῶς διάφορον τοῦ ἑβραϊκοῦ κείμενον, τὸ ὁποῖον δὲν μεταφράζουν ἀπλῶς, ἀλλ' ἐρμηνεύουν. Καὶ παρ' ὅτι δὲν ἀποδίδουν τοῦτο ὡς ἀκριβῶς ἔχει, ἐν τούτοις προσεγγίζουν τὴν ἐννοίαν αὐτοῦ, καθ' ἣν ὁ Ἀγάγ ἔρχεται πρὸς τὸν θάνατον μὲ ὑψηλοφροσύνην, θάρρος καὶ γενναιότητα. Τὸ τελευταῖον τοῦτο τεκμαίρεται καὶ ἐξ ἐτέρων δύο τραγικῶν περιστατικῶν, ἐκτιθεμένων ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ. Οὕτως ἀποδεικνύεται καὶ ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ μασωριτικὸν ἑβραϊκὸν κείμενον εἶναι ἐνταῦθα ἐρμηνευτικῶς προτιμότερον ἐκείνου τῶν Ο'.

Ὁ Ἀγάγ ἐπλανήθη ἐμφανιζόμενος αἰσιόδοξος πρὸ τοῦ Σαμουήλ, ἐν τῇ

106. Α' Σαμ. 15,23. Πρβλ. καὶ στχ. 10-11 καὶ 26-28.

107. Α' Σαμ. 15,24. Πρβλ. καὶ στχ. 30.

108. «Καὶ ἀπῆλθε Σαμουήλ εἰς Ἀρμαθαίμ καὶ Σαούλ ἀνέβη εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ εἰς Γαβαά καὶ οὐ προσέθετο Σαμουήλ ἔτι ἰδεῖν τὸν Σαούλ ἕως ἡμέρας θανάτου αὐτοῦ» (Α' Σαμ. 15,34-35).

109. Α' Σαμ. 15,35.

διακατεχούση αὐτὸν φυσικῇ ἀγωνίᾳ περὶ τῆς ζωῆς του, καὶ ὑπῆρξε τὸ θῦμα τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἑβραϊκοῦ herem-ἀναθέματος. Ἡ τιμωρία δὲ αὐτοῦ ἐνδιαφέρει ἰδιαζόντως καὶ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὸν ἱ. συγγραφέα. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἀναφέρει τι περὶ τῆς ἐν προκειμένῳ εὐρυτέρας ἐφαρμογῆς τοῦ herem, ἤτοι τῆς ἐπεκτάσεως τῆς καταστροφῆς τῶν Ἀμαληκιτῶν καὶ ἐπὶ πάντων τῶν λοιπῶν ἐμψύχων ὄντων ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀψύχων ἀντικειμένων. Ταῦτα κακῶς εἶχον ἐξαιρεθῆ τοῦ ἀναθέματος, καὶ δικαίως εἶχεν ἐνοχοποιηθῆ διὰ τὴν παράλειψιν ταύτην ὁ Σαούλ, ὁ ὁποῖος ἀπεδοκιμάσθη εὐθέως ἕνεκα τούτου ὑπὸ τοῦ Γιαχβὲ καί, βαρυνόμενος καὶ μὲ ἄλλας τινὰς παραβάσεις, ἐτιμωρήθη δι' ἐκπτώσεως ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου του, ἀναρρηθέντος εἰς αὐτὸν τοῦ Δαυὶδ, τοῦ σώφρονος ἐκείνου ἀνδρὸς καὶ πιστοῦ τηρητοῦ τῶν παλαιδιαθηκικῶν θεσμίων.